

Makale Gönderim Tarihi: 01.12.2022

Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2022

Araştırma Makalesi

SAMSUN İSTİKLAL MAHKEMESİNDE YAŞANAN HUKUK DIŞI BAZI UYGULAMALARA KARŞI BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN TUTUMU

İsmail Sezer*
Tarık Özçelik**

ÖZ

Birinci Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açıldıktan sonra, Osmanlı Devleti’nden miras aldığı hukuk düzenini kullanmaya devam etmiştir. Esas gayesi Misak-ı Milli’yi gerçekleştirmek olan Meclis bu amacına ulaşabilmek için var olan kurum ve yasaları olağanüstü koşullara göre yeniden düzenlemek durumunda kalmıştır. Bu nedenle önce “Hıyaneti Vatanîye Kanunu” arkasından da “Firariler Hakkında Kanun” yasaları çıkarılarak İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Olağanüstü şartlarda kurulan İstiklal Mahkemelerinden birisi de Karadeniz Bölgesi’nde faaliyet gösterecek olan Samsun İstiklal Mahkemesidir. Beş mebustan oluşan mahkeme heyeti bölgesinde asayişin sağlanması amacıyla çalışmıştır. Samsun İstiklal Mahkemesi faaliyetlerine devam ederken, başkanı Mehmet Emin (Geveci) Bey bazı davalardan rahatsız olarak ani bir kararla Ankara’ya dönmüştür. Akabinde Mecliste yapılan gizli oturumda mahkeme heyeti hakkında bazı suçlamalarda bulunmuştur. Bu durum mahkeme heyetinin geri çağırılması sonucunu doğurmuştur. Meclis gündemine alınan meselenin soruşturması Dördüncü Şubeye havale edilmiş ve bu şube tarafından konu hakkında bir mazbata hazırlanarak heyetin bazı uygulamaları hukuk dışı bulunmuştur. İstiklal Mahkemeleri olağanüstü koşullarda oluşturulmuş yargı kurumlarıdır. Milli Mücadele döneminde Meclis otoritesinin sağlanmasında etkili olmuşlardır. Ancak olağanüstü koşullarda dahi keyfilîği önleyecek bazı yargılama ilkeleri bulunmaktadır. Bu çalışma ile Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanı ile üyeleri arasında meydana gelen hukukî meselelerin Meclis tutanaklarına yansımaları incelenerek, Samsun İstiklal Mahkemesinin bazı hükümlerine karşı Meclisin yaptığı müdahale ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Büyük Millet Meclisi, İstiklal Mahkemeleri, Samsun İstiklal Mahkemesi.

THE ATTITUDE OF THE FIRST GRAND NATIONAL ASSEMBLY AGAINST SOME UNLAWFUL PRACTICES AT THE SAMSUN INDEPENDENCE COURT

ABSTRACT

After the First Grand National Assembly opened on April 23, 1920, it continued to use the legal order it inherited from the Ottoman Empire. In order to achieve this goal, the assembly, whose main objective was to realize the National Pact, had to reorganize the existing institutions and laws according to the extraordinary conditions. For this reason, firstly the "Law on Treason and Patriotism" and then the "Law

* Bilim Uzmanı, sezerdnz@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6799-9694.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, tozcelik06@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7097-9558.

Atıf: Sezer, İ. ve Özçelik, T. (2023). Samsun İstiklal Mahkemesinde Yaşanan Hukuk Dışı Bazı Uygulamalara Karşı Birinci Büyük Millet Meclisinin Tutumu. *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1, 37-63.

on Fugitives" were enacted and the Independence Courts were established. One of the Independence Courts established under extraordinary conditions was the Samsun Independence Court, which would operate in the Black Sea region. Consisting of five MPs, the Court committee worked to ensure public order in the region. While the Samsun Independence Court continued its activities, its president Mr. Mehmet Emin (Geveci) returned to Ankara with a sudden decision, disturbed by some cases. Subsequently, he made some accusations against the court committee in the secret session held in the Parliament. This situation led to the recall of the court committee. The investigation of the matter, which was placed on the agenda of the Assembly, was referred to the Fourth Branch, which prepared a report on the matter and found some of the committee's practices unlawful. Independence Courts are judicial institutions established under extraordinary conditions. They were effective in ensuring the authority of the Parliament during the National Struggle. However, even under extraordinary conditions, there are some judicial principles to prevent arbitrariness. In this study, the reflections of the legal issues that occurred between the president and members of the Independence Court of Samsun on the minutes of the Assembly will be analyzed and the intervention of the Assembly against some judgments of the Independence Court of Samsun will be tried to be revealed.

Keywords: First Grand National Assembly, Independence Courts, Samsun Independence Court.

Giriş

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilerek 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır. Devletin fiilen sona ermesi anlamına gelen bu antlaşma sonucunda İtilaf Devletleri pek çok yeri işgal etmiştir. İşgaller karşısında direnişin millete mal edilebilmesi için 23 Nisan 1920 tarihinde Birinci Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Bağımsızlığın kazanılarak Misak-ı Milli sınırlarının korunması amacını taşıyan Birinci Meclisin öncelikli görevleri düzenli bir ordu kurmak, asayişi sağlamak ve otoritesini kabul ettirmek olacaktır.

Birinci Büyük Millet Meclisi hukuk sistemini Osmanlı Devleti'nden miras almıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde, 1876 Anayasası ve 1858 yılı Ceza Kanunu gibi kanunlar geçerliliklerini devam ettirmekteydiler. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde görev yapan Bidayet Mahkemeleri ve Divan-ı Harp Mahkemeleri de görevlerinin başında idiler. Ancak var olan yasalar ve mahkemeler Meclis otoritesinin sağlanması için yeterli olmayacaktır. Bu nedenle Meclis tarafından gerekli girişimlerde bulunulacaktır.

Düzenli ordunun önündeki en büyük engel asker kaçakları sorunu olduğu için sert önlemler alındı. Önce "Hıyaneti Vataniye Kanunu" arkasından "Firariler Hakkında Kanun" kabul edilerek yürürlüğe girdi. Bu yasaları uygulamak için olağanüstü yetkilere sahip İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Önce sekiz bölgede kurulan birinci dönem İstiklal Mahkemeleri kapanınca yerine yenilerin kurulması gerekti. Böylece kurulan İstiklal Mahkemelerinden birisi de Samsun İstiklal Mahkemesi olmuştur.

Birinci Büyük Millet Meclisinin Osmanlı Devleti'nden Devraldığı Yargı Mirası

23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi bir kurucu meclis niteliği taşımaktadır. Bu nedenle teşkilatlanmasını tamamlayana kadar geçen süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin pek çok uygulaması ve kurumları aynen devam ettirilmiştir. Bu

durum “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” kabul edilene kadar anayasa ve yargılama usulleri içinde geçerlidir. İstiklal Mahkemelerinin olağanüstü mahkeme niteliği taşımasına rağmen anayasaya uygun olması beklenir.

Osmanlı Devleti’nin anayasası olan ve 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen Kanun-i Esasi 12 bölüm ve 119 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu anayasanın 81 ile 91. Maddeleri arasında yer alan “Mehakim” (Mahkemeler) başlığı altında yargılama usullerinin temel ilkeleri açıklanmıştır (Kurbanlı, 2021, s. 180). Bu 11 maddede; hâkimler güvence altına alınmakta, yargının bağımsız olduğu belirtilmektedir. Yargılamaların açık ve makul sürede yapılması ilkesi yanında, mahkemelerde Müdde-i Umumilerin yani savcılarının bulunmasını zorunluluğu getirilmiştir. 89. Madde ile her ne ad altında olursa olsun bazı kişileri yargılamak için mevcut olan mahkemeler dışında özel bir mahkeme veya hüküm verme yetkisine sahip bir komisyon kurulamaz fakat kanunen muayyen olduğu veçhile tayini Mevla ve tahkim caizdir ifadeleri ile olağanüstü mahkemelerin kurulamayacağı belirtilmiştir (Kurbanlı, 2021, s. 183, 184). Kanun-i Esasinin 90. Maddesinde ise hiçbir hâkim, devletin başka bir memuriyetinde bulunamaz hiçbir hâkim hâkimlik sıfatı ile devletin maaşlı bir başka memuriyetini uhdesinde cemedemez ifadeleri ile hâkimlerin nitelikleri belirtilmiştir. Kanun-i Esasinin 89. Maddesi aslında İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına izin vermeyen bir maddedir. 90. Madde ise İstiklal Mahkemeleri üyelerinin Meclis içerisinde seçilmesi uygulamasına engel teşkil etmektedir. Her ne kadar Kanun-i Esasi’ye göre; İstiklal Mahkemelerinin kurulması mümkün olmasa da olağanüstü koşullar düşünülerek İstiklal Mahkemeleri tesis edilmiştir. Dönemin siyasi, sosyal ve askeri özellikleri göz önüne alındığında, milletin topyekûn tehlikede olduğu görülür. Böyle bir dönemde normal hukuk şartlarının uygulanması beklenemezdi (Çelik, 2007, s. 598).

Osmanlı Devleti yargı sisteminde en köklü değişiklikler Tanzimat Fermanı’ndan sonra yapılmaya başlanmıştır. Başlangıçta Osmanlı Devleti’nde hukuk sistemi şer’î hukuk ve örfî hukuk olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Ancak bunlar birbirine zıt anlayışlar olarak düşünülmemelidir. Şer’î ve örfî hukuk birbirine ters düşemez ve şer’î hukuk örfî hukukun eksikliklerini tamamlar niteliktedir. Şer’î hukuk ile örfî hukuk aykırı hükümler verirse mesele fetva ile çözüldü (Doğan, 2019, s. 198). Ancak Osmanlı Devleti’nde yargı alanında Tanzimat Fermanı ile birlikte köklü değişiklikler yaşanmaya başlanarak yargı yeniden şekillendirilmiştir. Bu dönemde yeni mahkemeler açılması yanında önceden var olmayan noterlik, avukatlık ve savcılık gibi mesleklerde batılı devletlerden örnek alınarak ortaya çıkmaya başlamıştır (İbrahim, 2022, s. 599). 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile yeni yönetim birimleri olduğu için bunlara uygun yargılama teşkilatları da oluşturulmak zorunda kalmıştır (Durhan, 2008, s.82). Tanzimat’la birlikte yeni yargı kurumları oluşturulurken ceza hukukunda değişiklik yapılması ihtiyacı üzerine 1840, 1851 ve 1858 yıllarında Osmanlı ceza hukukunda yeni düzenlemeler yapılmıştır (Durhan, 2008, s. 60).

1858 yılında kabul edilen Ceza Kanunu 1926 yılında Türk Ceza Kanunu’nun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalacaktır. 21 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen Firariler Hakkında Kanunun birinci maddesinde yer alan “...hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve indelicap diğer gûna mukarreratı cezaiyeyi müstakillen hüküm ve tenzif etmek üzere Büyük Millet Meclisi azalarından mürekkep (İstiklâl Mahkemeleri)

teşkil olunmuştur.” ifadeleri ile Osmanlı Devleti’nde uygulanan kanunların yargılamada geçerli olduğu belirtilmiştir. Mahkemeler her ne kadar bazı kararlarında herhangi bir kanun ya da maddeye atıfta bulunmadan sadece kanaatlerine göre hüküm verseler de (Ülker, 2015, s. 43) 1858 Ceza Kanunu’na uyma zorunlulukları bulunmaktadır.

İstiklal Mahkemelerinin Yasal Dayanakları

Teşkilatlanmasını sağlamaya çalışan Birinci Büyük Millet Meclisi kendi hukuk sistemini kurmaya çalışmıştır. Ancak yeni bir hukuk sistemi kurmak zorlu ve uzun bir zaman alacaktır. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nden alınan yargılama usulleri de yeni yasalar kabul edilene kadar geçerliliğini koruyacaktır. Meclisin açılmasından hemen iki gün sonra vatana ihanet edenlerin yargılanması için eski mahkemelerin görevlendirilmesi gündeme gelmiştir. Görüşmelerin sonucunda İstiklal Mahkemelerinin kuruluşuna dayanak olacak olan ilk temel yasa “Hiyaneti Vataniye Kanunu” 29 Nisan 1920 tarihinde kabul edilmiştir (Zelyut, 2017, s. 35).

Kanunun birinci maddesi vatan hainliğinin tanımını yapmaktadır. Buna göre; hilafeti, saltanatı ve ülkeyi kurtarmak amacıyla kurulan Büyük Millet Meclisine karşı düşünce, uygulama ve yazılarıyla muhalefet ve bozgunculuk edenler vatan haini kabul edilirler. Sonraki maddelerinde ise ilgili cezalar açıklanır. İkinci maddeye göre bilfiil vatana ihanetin cezası idamdır. Olaylara karışan veya teşebbüste bulunanlar ise ceza kanununun 45 ve 46. maddelerine göre cezalandırılacaklardır. Konuşmalarıyla veya yazılarıyla halkı vatan hainliğine teşvik ve tahrik edenler geçici kürek cezasına çarptırılacaklardır. Bu tahrik sonucunda bozgunculuk olayları gerçekleşirse teşvik ve tahrik edenler idam edilecektir. Kanuna göre, vatana ihanet zanlılarının yetkili mahkemesi suçun işlendiği yerdeki ceza mahkemesidir. Olağanüstü ve aceleyi gerektiren durumlarda zanlının yakalandığı yerdeki ceza mahkemesi de yargılama yapmaya ve karar vermeye yetkilidir. Mahkemelere yargılama için 24 gün süre tanınmıştır. Zorunlu haller dışında bu süreyi aşan görevliler ve mahkeme heyeti, ceza kanununun yüz ikinci maddesi eki gereğince suçunun derecesine göre cezalandırılmak üzere ilgili mahkeme tarafından 20 gün içinde yargılanarak haklarında bir karara varılacaktır. Kanun, mahkemelerin kararlarını kesin olarak kabul edip Büyük Millet Meclisinin onaylaması ile infazın gerçekleştirileceğini hüküm altına almıştır (Hiyanet-i Vataniye Kanunu, 1921; TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:137, 145; Koçin, 2015, s. 43).

İstiklal Mahkemelerinin kuruluşuna dayanak olacak olan ikinci temel yasa ise Firariler Hakkında Kanun’dur. 11 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen 21 nolu kanun 9 maddeden oluşmaktadır. Kanunun birinci maddesinde, muvazzaf ya da gönüllü olarak askerlik yaparken firar edenler, firarilere yardım edenler, firarilerin yakalanmasında ihmali olanları yargılamak için Büyük Millet Meclisi üyelerinden İstiklal Mahkemeleri oluşturulacağı ifade edilmiştir. Bu maddeye dayanılarak kurulan İstiklal Mahkemeleri heyeti üç mebustan oluşacak ve içlerinden birisi başkan olarak atanacaktır. Mahkemelerin kaç tane olacağı ve görev bölgeleri, Bakanlar Kurulu’nun tavsiyesi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından belirlenecektir. Kurulacak mahkemelerin kararları kesin olacak ve uygulamasından tüm devlet görevlileri sorumlu olacaktır. Mahkeme kararlarını

ve emirlerini yerine getirmeyenler İstiklal Mahkemelerinde yargılanacaklardır (Firariler Hakkında Kanun, 1920).

Firariler hakkında kabul edilen kanun adından ve yukarıda özetlenen maddelerinden anlaşılacağı üzere sadece asker kaçaklarını caydırmak amacıyla çıkarılmıştır. Daha önce yasama ve yürütme görevini elinde bulunduran Meclis bu yasa sayesinde yargı gücünü de eline almıştır.

Samsun İstiklal Mahkemesinin faaliyetlerine son verilmesinden sonra da İstiklal Mahkemeleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Millî Mücadele döneminde Yunan ordusunun taarruz gücünün kalmadığının anlaşılması üzerine 31 Temmuz 1922 tarihinde “İstiklâl Mehakimi Kanunu” kabul edilerek, 11 Eylül 1921 tarihli Firariler Hakkında Kanun ve ekleri yürürlükten kaldırılmıştır. Yasa ile ikinci kez kurulan İstiklal Mahkemelerine son verilmiştir. Bu yasaya dayanarak ihtiyaç duyulduğunda yeni mahkemeler kurulmuş, ihtiyaç kalmadığında ise kapatılmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Milli Mücadele döneminde asker kaçakları için kurulmuş olan mahkemelerin, Cumhuriyet döneminde yoğunlaşmış oldukları konularda değişiklikler yapılmıştır. Şeyh Said İsyanı sonrasında “Takrir-i Sükûn Kanunu” ile tekrar İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Yaklaşık iki yıl faaliyet gösteren bu mahkemeler görev süreleri uzatılmadığı için 7 Mart 1927 yılında son bulmuşlardır. “İstiklal Mehakimi Kanunu” ise ancak 4 Mayıs 1949 tarihinde 5384 nolu kanunla yürürlükten kaldırılmıştır (Yıldızdoğan, 2016, s. 27).

İstiklal Mahkemelerinin Kurulması

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı bittiğinde Osmanlı Devleti ordusunda firari asker sayısı 300.000’e ulaşmıştır. Bu firari askerler aynı zamanda buldukları bölgelerde hırsızlık ve yağmacılık yaparak asayiş bozmaktaydılar (Aybars, 2009, s. 31,32). Birinci Büyük Millet Meclisinin en önemli amaçlarından birisi otoritesini kurmak için, asker kaçakları sorununu çözümlen düzenli ordunun kurulması ve asayiş sağlamaktır. Bu nedenle Meclisin açılmasından iki gün sonra 25 Nisan 1920 tarihinde Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü (Koç) Bey iki maddelik “Hiyanet-i Vataniye ve Ceza Tayini Hakkındaki Kanun Teklifi” adı altında bir kanun teklifi verdi. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:63). Mehmet Şükrü Bey’in bu teklifi 26 Nisan ve 27 Nisan 1920 tarihlerinde görüşülmeye devam edildi. (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:79). 27 Nisan tarihli oturumda Saruhan Mebusu Refik Şevket (İnce) Bey’in önergesi sonucunda kanunun adı “Hiyaneti Vataniye” olarak konuldu (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:102). Son düzenlemelerin yapılması ile birlikte 29 Nisan tarihinde 14 maddelik “Hiyanet-i Vataniye Kanunu” yürürlüğe girmiştir (Hiyanet-i Vataniye Kanunu, 1920; TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:137, 145).

Hiyanet-i Vataniye Kanunu ile Milli Meclise itaat etmeyerek milletin çıkarlarına zarar veren faaliyetlerin cezalandırılmasının yasal dayanağı oluşturulmuş oldu. Ancak kanunun uygulanması için var olan sivil mahkemeler ve Divan-ı Harp Mahkemeleri yeterli değildi (Şengün, 2020, s. 162). Olağanüstü koşullara uygun olarak yeni mahkemelerin kurulması gerekiyordu. Bu mahkemelerin çok hızlı ve kesin kararlar alması sayesinde istenilen sonuçlara ulaşılması mümkün olabilecekti (Özüçetin & Dağistan, 2011, s. 279).

Bu nedenle, 11 Eylül 1920 tarihinde 21 nolu “Firariler Hakkında Kanun” kabul edildi. Bu kanunun birinci maddesine göre, ordudan firar edenleri ve firara sebebiyet verenleri yargılamak için Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşan İstiklal Mahkemelerinin kurulması karar altına alındı (Firariler Hakkında Kanun, 1920: 1). Ancak kurulacak olan mahkemelerle ilgili belirsizlikler bulunmaktaydı. İstanbul Mebusu Selahattin Bey ve arkadaşları 16 Eylül 1920 günü İstiklal Mahkemeleri üyelerinin seçilmesine yönelik bir teklifi Meclise sundular. Kaç mahkeme açılması gerektiği, mahkemelerin kurulacağı yerler, ne şekilde kurulacakları hakkında karar vermek için Heyet-i Vekile yetkilendirildi (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:157).

Heyet-i Vekile, 18 Eylül 1920 tarihinde 14 ayrı yerde İstiklal Mahkemesi kurulmasını teklif etti. Ancak yapılan görüşmeler sonucunda Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu ve Kayseri’de olmak üzere yedi İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı (Neziroğlu, 2015, s. 19).

İstiklal Mahkemelerinin üyelerinin, 21 nolu “Firariler Hakkında Kanunun” birinci maddesine göre Mecliste yer alan mebuslar arasından seçilmesi gerekmektedir. 20 Eylül 1920 tarihinde Meclis İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi’nin önerisi üzerine kurulacak olan 7 mahkemeye önce 21 üyenin toplu olarak seçilmesi arkasından üçer kişi olarak görevlendirilerek atamalarının yapılması kararlaştırıldı (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:216). Üç kişilik mahkeme heyeti karar alınması sırasında bir arada bulunmak zorundaydı. Bu durum uygulamalarda bazı sıkıntılar doğurabilirdi. Bu tarz sıkıntılara önlem olarak zorunlu hallerde devreye girecek dördüncü bir üyenin seçilmesi ise Adana Mebusu Zekai (Apaydın) Bey’in önerisi ile kabul edilmiştir (Gök, 2016, s. 66).

İstiklal Mahkemeleri üyelerinin Meclis tarafından seçilmesi görüldüğü kadar kolay gerçekleştirilememiştir. 20 Eylül 1920 tarihinde yapılan ilk tur seçimleri açıklandığında 144 oy kullanıldığı bunlardan da 14’ünün çekimser olduğu görülür. Mahkeme heyetine seçilecek olan mebusların salt çoğunluğu sağlamaları yani oyların yarısından bir fazlasını almaları gerekmektedir. Bu durumda bir mebusun seçilebilmesi için 73 oy alabilmesi şarttı. Bu ilk turda sadece 6 mebus seçilebilmek için yeterli oyu alabilmiştir. Seçilen mebuslar ve aldıkları oylar şu şekildedir;

1. Saruhan Mebusu Necati (Uğural) Bey (89 oy),
2. Saruhan Mebusu Refik Şevket (İnce) Bey (80 oy),
3. Biga Mebusu Hamit (Karaosmanoğlu) Bey (76 oy),
4. Kângırı Mebusu Tefik (Durlanık) Efendi (73 oy),
5. Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey (73oy)
6. Bursa Mebusu Muhiddin Baha (Pars) Bey (73oy) (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:239).

Altı mebusun yeterli oyu almasının arkasından bir gün sonra geriye kalan on beş mahkeme üyesinin seçilmesi yine başarısız oldu. Ayrıca bu oylamada kullanılan 148 oyun 39’u çekimser olarak verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:261). Üçüncü tur oylamada ise Meclis iç tüzüğüne göre salt çoğunluk aranmadan en fazla oy alan mebuslar İstiklal Mahkemesi heyetinde yer alacaklardı. 22 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda yapılan üçüncü tur seçimlerde 144 oy kullanılmış ancak çekimser oy sayısı 67’ye yükselmiştir.

Böylece İstiklal Mahkemeleri için gerekli olan toplam 21 üyeyi tamamlamak için gerekli olan 15 mebus daha seçilmiştir. Bu mebuslar ve aldıkları oylar şu şekildedir;

1. Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) Efendi (65 oy),
2. Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Bey (58 oy),
3. Bursa Mebusu Osman Nuri (Özpay) Bey (57 oy),
4. Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey (56 oy),
5. Canik Mebusu Mehmet Emin (Geveci) Bey (55 oy),
6. Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü (Aras) Bey (45 oy),
7. Cebelibereket Mebusu İhsan (Eryavuz) Bey (45 oy),
8. Elâziz Mebusu Hüseyin (Gökçelik) Bey (41 oy),
9. Kastamonu Mebusu Suat (Soyer) Bey (41 oy),
10. Biga Mebusu Hamdi (Dumrul) Bey (41 oy),
11. Bayazıt Mebusu Atıf (Bayazıt) Bey (37 oy),
12. Kozan Mebusu Fikret (Onuralp) Bey (37 oy),
13. Adana Mebusu Zekâi (Apaydın) Bey (35 oy),
14. Kastamonu Mebusu Besim (Fazlıoğlu) Bey (34 oy),
15. Isparta Mebusu Hacı Tahir (Kucur) Efendi (31 oy)” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:274).

Kurulacak olan yedi İstiklal Mahkemesi için üç gün üst üste seçimlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Birinci turda 14, ikinci turda 39 olan çekimser oy sayısının üçüncü turda 67'ye ulaşması dikkat çekicidir. Bu durum, bazı mebusların İstiklal Mahkemelerinin oluşumuna karşı çekinceleri olduğunu düşündürmektedir.

Üye seçiminin tamamlanmasından sonra, Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) Efendi ve iki arkadaşı 26 Eylül 1920 tarihinde İstiklal Mahkemeleri Kanunu'na bir madde ilave edilmesi için teklif verdiler (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:361). Öncesinde İstiklal Mahkemelerinin yetki alanı sadece asker kaçaklarını kapsamakta idi. Ancak bu teklifin kabul edilmesiyle birlikte memleketin maddi ve manevi kuvvetlerine zarar vermek, casusluk ve vatan hainliği de mahkemelerin yetki alanına sokuldu (Aybars, 2009, s. 17). Böylece kanun şu şekilde yasallaşmış oldu;

“Kumandanların meratibi askeriye arasında itaat ve inzibat teminine matuf hukuk ve salâhiyetleri mahfuz kalmak üzere istihlâs ve istiklâlî vatan ve hilâfet için mücadele eden Büyük Millet Meclisinin amal ve makasidine münafi olarak düşman maksat ve menfaatini terviç yollu teşvikat ve tahrikât ve ifsadatta bulunanlar ve memleketin kuvayı maddiye ve maneviyesini her ne suretle olursa olsun kesir ve tenkise sâyedenler ve düşman hesabına askerî veya siyasî casusluk edenlerle 29 Nisan 1336 tarihli Hıyaneti Vataniye Kanununun muhtevi olduğu mevaddan dolayı maznunualeyh, bulunanların icrayı muhakeme ve tenfizi hüküm salâhiyeti İstiklâl Mahkemeleri teşekkül

eden mıntikalarda mehakîmi mezkûreye verilmiştir. Elyevm bidayet mehakiminde derdesti niyet bulunan mevat istiklâl Mehakimine devredilmeyip bidayet mehakîmi tarafından intaç edilecektir” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:361).

28 numaralı bu kanuna dayanarak; Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı ve Diyarbakır’da İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Aybars, 2009, s. 17,18). Bu mahkemelere en başından beri Meclis içerisinde temkinli yaklaşan mebuslar bulunmaktaydı. Özellikle Kastamonu İstiklal Mahkemesi örneğinde olduğu gibi asker kaçaklarını engellemek için aldıkları çok sert tedbirler eleştirilere maruz kalmaktaydı. Asker kaçaklarının yerine yakınlarını askere almak, ikamet ettikleri köy ya da mahallelerine para cezası vermek, mal ve mülklerinin yakılması veya el konulması gibi cezalar Mecliste tartışmalara neden olmaktaydı. Ancak bu sert uygulamalar asker kaçaklarının sayısını azaltarak Meclis otoritesinin güçlendirilmesinde etkili olmuştur. Birinci İnönü Savaşı’nın kazanıldığı dönemdeki rahatlık ve Meclisteki muhalefet bu mahkemelerin faaliyetlerine son verilmesine neden oldu. 17 Şubat 1921 tarihinde Meclisin 97 numaralı kararı ile “...şimdilik ihtiyaç kalmadığı ve eğer atiyen ihtiyaç-ı mahsus bulunduğu zaman yine Meclis-i Ali’nin karar ve tenzibiyle lüzum görülen mahalde İstiklal Mahkemesi teşkili her zaman mümkün olacağına binaen...” kapatıldılar (Aybars, 2009, s. 95). Sadece Ankara İstiklal Mahkemesi çalışmalarına devam etti (Neziroğlu, 2015, s.20; TBMM Zabıt Ceridesi, 1921:269).

Samsun İstiklal Mahkemesinin Kuruluşu

Birinci dönem İstiklal Mahkemelerinin kapatılması bazı sorunların çözümünde Meclisin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Tekrar asker kaçakları sorunu yaşanmaya başlanmış, var olan mahkemeler İstiklal Mahkemelerinin yerini dolduramaz hale gelmiştir (Aybars, 2009, s. 97). Kütahya – Eskişehir Savaşı’nda ordunun yenilmesi sonrasında, 23 Temmuz 1921 tarihinde Heyet-i Vekile Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa Konya ve Kastamonu bölgelerinde iki İstiklal Mahkemesi kurulması talebinde bulunmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921:349). Sinop Mebusu Hakkı Hami (Ulukan) Bey’in Samsun yöresinde de mahkeme kurulmasını önermesi üzerine yapılan oylama sonucunda üç İstiklal Mahkemesinin yeniden kurulması Meclis tarafından kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921:351).

Özellikle Sivas İstiklal Mahkemesi’nin feshedilmesinden sonra Karadeniz Bölgesinde Pontus isyanı ile mücadele sekteye uğramıştır. Bu nedenle Kastamonu ve Konya’da görev yapacak olan İstiklal Mahkemelerinin yanında Samsun’da da bir İstiklal Mahkemesi açılması gerekmiştir. Bu üç mahkeme için 4’er üyeden toplamda 12 üye seçilmesi icap etmiştir. 24 Temmuz 1921 tarihinde Birinci Büyük Meclisinin önemli gündem maddesi bu mahkemelerin heyetini oluşturacak 12 mebusun seçimi hadisesidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921:357). İlgili oylamaya 176 mebus katılmıştır. Buna göre birinci turda seçilebilmek için ihrazı ekseriyet yani gerekli olan oy sayısı 88’dir. 28 Temmuz 1921 günü Meclis toplantısında seçimlerin sonuçları açıklandığında oyların dağılımına göre sadece bir mebusun yeterli oyu alabildiği görülür. Oyların dağılımı sırasıyla şu şekildedir;

1. Canik Mebusu Emin (Geveci) Bey: 89 oy
2. Saruhan Mebusu Necati (Uğural) Bey: 84 oy
3. Sinop Mebusu Hakkı Hami (Ulukan) Bey: 79 oy
4. Kangırı Mebusu Neşet (Akkor) Bey: 70 oy
5. Sinop Mebusu Şevket (Peker) Bey: 66 oy
6. Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey: 64 oy
7. İzmir Mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Bey: 56 oy
8. Denizli Mebusu Yusuf (Başkaya) Bey: 55 oy
9. Urfa Mebusu Ali Saip (Ursavaş) Bey: 48 oy
10. Burdur Mebusu Veli (Saltıkgil) Bey: 47 oy
11. Canik Mebusu Ahmet Hamdi (Yalman) Bey: 47 oy
12. Karesi Mebusu Hacim Muhiddin (Çarıklı) Bey: 45 oy
13. Canik Mebusu Ahmet Nafiz (Özalp) Bey: 44 oy
14. Bursa Mebusu Muhiddin Baha (Pars) Bey: 43 oy
15. Konya Mebusu Refik (Koraltan) Bey: 39 oy
16. Mersin Mebusu Selahaddin (Köseoğlu) Bey: 36 oy
17. Karahisar-i Şarki Mebusu Ali Süruri (Tönük)Efendi: 35 oy
18. Karesi Mebusu Mehmet Vehbi (Bolak) Bey: 35 oy
19. Çorum Mebusu Fuat (Tek) Bey: 32 oy
20. Elaziz Mebusu Rasim (Tekin) Bey: 27 oy
21. Diyarbakir Mebusu Abdulkadir Kadri (Kürkçü) Bey: 26 oy
22. İçel Mebusu Haydar Lütfi (Aslan) Bey: 27 oy
23. Sinop Mebusu Rıza Nur Bey: 24 oy (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921:363).

Bu durumda, sadece Canik Mebusu Mehmet Emin (Geveci) Bey İstiklal Mahkemesi heyetinde yer alabilecek yeterli oya ulaşabilmiştir. Geriye kalan 11 üyenin seçimine devam edilmiştir. Seçimler tamamlandı görev dağılımı yapıldıktan sonra Samsun İstiklal Mahkemesi heyeti şu şekilde oluşturulmuştur;

1. Başkan: Canik Mebusu Mehmet Emin (Geveci) Bey
2. Üye: Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey
3. Üye: Burdur Mebusu Veli (Saltıkgil) Bey
4. Üye: Sinop Mebusu Şevket (Peker) Bey (Akın, 2001, s. 168; Güzel Mumyakmaz, 2018, s. 397).

Böylece 22 Temmuz 1921 tarihinde Meclisin 140 numaralı kararı ile Samsun İstiklal Mahkemesi kurulmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:95,96). Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık yetkisini kullanarak 9 Eylül 1921 tarihli emri ile Yozgat Mebusu Yusuf Bahri (Tatlıoğlu) Bey'in mahkeme heyetine katılmasını sağlamıştır. (Öztürk, 2021, s. 57; Güzel Mumyakmaz, 2018, s. 397). Yusuf Bahri Bey'in katılımıyla birlikte Mahkeme Heyetinin üye sayısı beşe ulaşmıştır.

Samsun İstiklal Mahkemesi Üyeleri

Samsun İstiklal Mahkemesi üyelerinden üçünün Birinci Büyük Millet Meclisinden önce parlamento deneyimi bulunmaktadır. Mehmet Emin Bey, Veli Bey ve Yusuf Bahri

Bey, Birinci Büyük Millet Meclisinden önce Osmanlı Mebusan Meclisinde mebusluk yapmışlardır. Birinci Mecliste mebus olan ve Mahkeme Heyetinde yer alan üyelerden, Necati Bey 1923 yılında, Mehmet Emin Bey ise 1931 yılında tekrar bölgelerinden milletvekili olarak seçileceklerdir.

Meslek olarak değerlendirildiklerinde ise, sadece iki mebusun Hukuk Fakültesi mezunu oldukları görülür. Gerektiğinde idam cezası veren bir mahkeme heyetinin tamamının hukukçu olmaması ilerde bazı sorunların yaşanmasının nedenlerinden birisi olacaktır.

Mahkeme Başkanı olan Mehmet Emin Bey, öncesinde Sivas İstiklal Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır. Necati Bey'de Samsun İstiklal Mahkemesinden önce Mehmet Emin Bey'le birlikte Sivas İstiklal Mahkemesinde görev alan mebuslardan birisidir.

Samsun İstiklal Mahkemesi üyeleri hakkında dikkati çeken bir diğer unsur ise Mahkeme heyetinde yer alan üyelerden Yusuf Bahri Bey ve Necati Bey'in daha sonra İstiklal Mahkemelerinde yargılanmalarıdır. Her ikisi de 1926 yılında yargılanmaları sonucunda beraat etmişlerdir.

Samsun İstiklal Mahkemesi üyelerini kısaca tanıtmak gerekirse;

a) Mehmet Emin (Geveci) Bey

Mehmet Emin Bey, 1889 tarihinde Bafra'da doğmuştur (Çoker, 2002, s. 241). Rüştüye'yi Bafra'da bitirdikten sonra İstanbul Mercan İdadisi'nden ve 2 Ağustos 1911 tarihinde de Darülfünun-ı Osmani Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. Bağdat Hukuk Okulu Öğretmenliği, Kavala Bidayet Mahkemesi Savcılığı, İstanbul Emniyeti İkinci Şube Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (BOA, DH:185-194).

Mehmet Emin Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisinde Canik Mebusu olarak yer almıştır. Meclisin kapanmasından sonra 14 Ağustos 1920 tarihinde Birinci Büyük Millet Meclisine dâhil olarak görevine devam etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:213). Sivas İstiklal Mahkemesi ve Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanlıklarında bulunmuştur. Mehmet Emin Bey, başlangıçta Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun 12 kişilik yönetim kurulunda yer almıştır (Demirden Yüzgeç, 2006, s. 76). Sonrasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle Birinci Grup'tan ayrılarak, İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasına öncülük etmiştir (Yurttaş Özcan, 2011, s. 45).

Mehmet Emin Bey'in iki arkadaşı ile birlikte 27 Kasım 1922 tarihinde seçim kanununun değiştirilmesine dair verdikleri kanun teklifi Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis dışında bırakmak amacını taşıdığı şeklinde değerlendirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:90). Bu kanun teklifini veren mebuslardan birisi olan Mehmet Emin Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi sonrası siyasete ara vermiştir.

Mehmet Emin Bey, 1931 yılında Samsun milletvekili olarak tekrar Meclise geri dönmüştür. Ancak ilerleyen hastalığı nedeniyle görevi devam ederken 29 Temmuz 1934 tarihinde vefat etmiştir (Cumhuriyet, 1934: 1).

b) Necati (Kurtuluş) Bey

Necati Bey, 1882 yılında Üsküp'te doğmuştur. Babasının adı Mehmet Kasım Bey, annesinin adı Besime Hanımdır. Harbiye mezunu olan Necati Bey, Bulgarca bilmektedir. Askerlik mesleğinde; Kosova Vilâyeti Takip ve Avcı Taburu, Tikreş Takip Taburu Subayı, Üsküp Köprülü Seyyar Jandarma Bölük Komutanı ve İstanbul Merkez Kumandanlığı İnzibat Subayı gibi görevlerde bulunmuştur. İran Azerbaycan'ı Urumiye Konsolosluğu Kâtibi, Ankara, Kırşehir, Yozgat ve Çorum Vilâyetleri İttihâd ve Terakkî Cemiyetleri Murahhas Kâtibi Mesulu, Bursa Bölgesi Kuvâ-yı Milliye Komutanı ve Merkez Kurul Üyesi olarak çalışmaları vardır. Necati Bey Birinci Dönem Büyük Millet Meclisinde Bursa Mebusu olarak görev almıştır. Önce Sivas arkasından Samsun İstiklal Mahkemeleri heyetinde yer almıştır. İkinci Dönem TBMM'de yeniden Bursa mebusu olmuştur (TBMM, 2010, s. 19; Veziroğlu, 2021, s. 139). Birinci Müdafâ-i Hukuk Gurubu mebuslarından (Demirel, 2010, s. 223). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması sırasında partinin merkez heyetinde ki üyelerden birisidir (Kocaman & Ceylan, 2016, s. 13). Mustafa Kemal Paşa'ya düzenlenen İzmir Suikastı sonrasında İstiklal Mahkemesinde yargılanarak beraat etti. Bu yargılamadan sonra siyaseti bırakmış ve daha sonra 1956 yılında Gemlik'te vefat etmiştir (Kocahanoğlu, 2020, 394).

c) Veli (Saltıkgil) Bey

Veli Bey, 1880 yılında Buldan'da (Denizli) doğmuştur. Babasının adı Süleyman Bey, annesinin adı Fatma Hanımdır. Oldukça iyi eğitim almıştır. Mülkiye Mektebi, Dârü'l-Fünûn Hukuk Mektebi ve Paris Hukuk Fakültesi gibi okullardan mezun oldu. Maarif Nezareti Yabancı Okullar Müfettişliği Kalemî Memuru, Aydın İl Maiyet Memuru, Dârü'l-Fünûn Hukuk Tarihi Öğretmeni, Hukuk Fakültesi Hukuk-ı Esasiye Müderrisi gibi görevlerde bulundu (TBMM, 2010, s. 34; Veziroğlu, 2021, s. 147). 1914-1918 yılları arasında Osmanlı Mebusan Meclisinde Aydın mebusu olarak görev yaptı. Birinci Büyük Millet Meclisine Burdur Milletvekili olarak girdi. Birinci Müdafâ-i Hukuk Gurubu üyelerindedir (Demirel, 2010, s. 223). Samsun İstiklal Mahkemesi üyeliği yaptıktan sonra, Kars Konferansı'na ve Lozan Konferansı'na danışman olarak katıldı. 1923 yılından sonra siyasetle ilgilenmeyerek Ankara Hukuk Fakültesi'nde Anayasa Hukuku Profesörü olarak çalıştı. 21.03.1935 tarihinde hayatını kaybetti (TBMM, 2010, s. 34).

d) Şevket (Peker) Bey

Şevket Bey, 1881 yılında Camiikebir (Sinop) doğumludur. Babasının adı Hüsnü Bey, annesinin adı Havva Hanımdır. Sinop İdadisi'ni bitirdikten sonra, dava vekilliği, Adliye Zabıt Kâtipliği, Boyabat Sorgu Hâkimliği ve Kastamonu İstinaf Mahkemesi Üye Yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştur (TBMM, 2010, s. 57; Veziroğlu, 2021, s. 136; Ulusoy, 2014, s. 128). Birinci Dönem Büyük Millet Meclisinde Sinop mebusu olarak yer almıştır. Samsun İstiklal Mahkemesi heyetindedir. Birinci Müdafâ-i Hukuk Gurubu üyelerinden olan Şevket Bey 18.11.1936 tarihindeki vefatına kadar bir daha meclise girmemiştir (Demirel, 2010, s. 262).

e) Yusuf Bahri (Tatlıoğlu) Bey

Yusuf Bahri Bey, 1878 yılında Akdağmadeni (Yozgat) doğumludur. Babasının adı İbrahim Hülvi, annesinin adı Fatma Hanımdır. Rüştü'yü bitirdikten sonra çiftçilik yaptı.

İttihat ve Terakki Fırkası üyesidir. Reji İdaresi Memurluğu yapmıştır. Sivas Kongresinde Yozgat temsilciliği, Akdağmadeni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucu başkanıdır. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Yozgat mebusu olarak katılmıştır. Bu Meclisin kapanması üzerine Ankara'ya gelerek Birinci Büyük Millet Meclisine dâhil olmuştur. 1919 – 1920 yılları arasında gerçekleşen Yozgat İsyanının bastırılması ile görevlendirilmiştir. İsyancılardan 400 kişiyi yakalayıp cepheye hareket etmişken, yolda dağılan bu kuvvet Bahri Bey'in iki evini ve iki kasasını yağmalamıştır. Mecliste isyanlarda yağmaya uğrayanların zararlarının hazine tarafından ödenmesi için bir kanun çıkarılmışsa da bundan yararlanmamıştır (Öztürk, 2012, s. 57). Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirmesi ile Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetine katılmıştır.

İkinci Büyük Millet Meclisi için yapılacak olan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilse de, aynı zamanda eniştesi olan Yozgat Belediye Başkanı Akif Beyle aralarında ki husumet nedeniyle siyasetten uzaklaşmıştır. 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı sırasında gizli bir siyasi örgüt kurmakla suçlanarak İstiklal Mahkemesinde yargılanmış ve 1926 yılında beraat etmiştir (Öztürk, 2012, s.57). Birinci Mecliste İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda yer alan Yusuf Bahri Bey 19 Şubat 1957 yılında vefat etmiştir (TBMM, 2010, s. 19; Veziroğlu, 2021, s. 139; Demirel, 2010, s. 268).

Samsun İstiklal Mahkemesinin Çalışmaları

Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde Pontus İsyanı ile mücadele etmek için oluşturulmuş olan Samsun İstiklal Mahkemesi, 22.07.1921 tarih ve 140 numaralı Meclis kararı ile kurulmuştur. Bir sene görev yaptıktan sonra 31.07.1922 tarih ve 249 sayılı Kanun ile 01.08.1922 tarihli 274 numaralı Meclis kararı ile kapatılmıştır (Neziroğlu, 2015, s. 24). Oluşturulan mahkeme heyeti iki grup olarak görev bölgesine doğru yola çıkmış ve 17 Ağustos 1921 tarihinde görevine başladıklarını Birinci Büyük Millet Meclisine bildirmişlerdir. Mahkemenin görev alanı Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Ordu ve Giresun olarak tespit edilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile çalışmalarının merkezi olarak Amasya'yı daha çok tercih etmeleri nedeniyle Amasya İstiklal Mahkemesi olarak adlandırılmıştır. (Akın, 2001, s. 168). Meclis tutanakları incelendiğinde söz alan mebusların dahi genellikle Amasya İstiklal Mahkemesi adını kullandıkları görülür.

Samsun İstiklal Mahkemesi bölgenin asayiş sorunu ile yakından ilgilenmiştir. Pontus İsyanı ile ilgili davaların yanında Zara, Ümraniye ve Koçgiri Ayaklanmaları davalarına da bakmıştır. Ayrıca diğer İstiklal Mahkemeleri gibi Milli Mücadele'ye kaynak yaratmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı "Tekâlif-i Milliye" emirlerinin uygulanması için çalışmalar yapmıştır. Örneğin Mustafa Kemal Paşa'nın mahkemeye gönderdiği yazı ile yabancılardan alınan Tekâlif-i Milliye vergisinin geçici olarak ertelenmesini ancak dışarıdan gelen ve listesi belli olan mallardan %10 alınmasına devam edilmesini istediği görülür. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın 4 Eylül 1921 tarihli yazısından Tekâlif-i Milliye kararlarından önce satış yapılmış gibi işlem yapan yabancılardan yurt dışına çıkarılmalarının istendiği anlaşılmaktadır (Aybars, 2009, s. 115).

İstiklal Mahkemelerinin kuruluş amaçlarından en önemlilerinden biri asker kaçakları sorununu çözmektir. Samsun İstiklal Mahkemesi bu konuda bölgede Pontus

İsyanı ile mücadele etmek amacıyla kurulan Merkez Ordusu ile sürekli olarak işbirliği içerisinde olmuştur. İlk olarak Tokat çevresinde askerlik çağı gelenler ve firari durumda olanlar için kısa bir süre verilerek birliklerine katılmaları için fırsat tanınmıştır. Bölgedeki karakol komutanları ve nahiye müdürleri bu askerlerin birliklerine katılım işleri ile ilgilenmek için görevlendirildiler. Bunun üzerine bir hafta dolmadan 315'in üzerinde asker birliklerine katıldı. Bu çalışmalarda görevini ihmal eden polis komiseri Derviş Efendi gibi memurlar değiştirildiler. Mahkeme asker kaçaklarına kaçış sayılarına göre ceza vermekteydi. Genellikle 40-80 değnek vurularak birliklerine gönderilenler çoğunlukta idi. Ancak sürekli firar edenler ve asayişsizliğe neden olanlar mahkeme tarafından tutuklanmaktaydılar. Bu sayede, 1921 yılının 20 Ağustos- 20 Eylül tarihleri arasındaki 1 ay içerisinde 12.733 firarının cepheye gönderilmesi sağlanmıştır. Ekim ayı içerisinde ise 5.270 kaçak askerin teslim olduğu ya da yakalandıkları anlaşılmaktadır. Bu kaçakların yargılamaları mahkeme tarafından 27 Aralık 1921 tarihine kadar tamamlanmıştır (Aybars, 2009, s. 115,116; Veziroğlu, 2021, s. 173). Samsun İstiklal Mahkemesi tüm görev süresince 30.000 asker kaçağının cepheye gönderilmesini sağlamıştır (Evsile, 2011, s. 159). Samsun İstiklal Mahkemesinin çalışmalarının sonucunda bölgede asker kaçakları sorununun çözülerek cephenin güçlendirilmesi yönünde önemli bir başarıya ulaştığı görülmektedir.

Samsun İstiklal Mahkemesi 20.08.1921 ile 27.12.1921 tarihleri arasında 2.420 sanığın yargılanmasını sağlamıştır. Bunlardan 485'i Pontus İsyanı nedeniyle suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılmıştır (Cumhuriyet, 1992: 1,17). Gıyabında idam cezası alan 137 kişi eklendiğinde toplamda 622 kişiye idam cezasının verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 240 sanığa kalabend ve kürek, 1.163 sanığa ise çeşitli cezalar verilmiştir. 395 sanık hakkında ise mahkeme tarafından âdem-i mesuliyet ve beraat kararı verilmiştir (Aybars, 2009, s. 119).

Mahkeme Heyetinin Uygulamalarının Mecliste Görüşülerek Dördüncü Şubeye Havale Edilmesi

Samsun İstiklal Mahkemesi, asker kaçakları sorununun çözümü, "Tekâlif-i Milliye" emirlerinin uygulanması ve bölgedeki asayişin sağlanmasında çok önemli rol oynamıştır. Buna rağmen Mahkeme Başkanı Mehmet Emin (Geveci) Bey ani bir kararla görevini bırakıp 1921 Aralık ayının başında Ankara'ya Meclise dönmüştür. Başkanı olduğu mahkemenin bazı uygulamalarından memnun olmayan Mehmet Emin Bey gizli oturumların birisinde bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalarında Samsun İstiklal Mahkemesinin bazı uygulamalarını eleştirmiştir. Bunun sonucunda Samsun İstiklal Mahkemesinin diğer üyeleri de açıklama yapmak üzere 11.12.1921 tarihli kararname ile Büyük Millet Meclisine çağırıldılar (BCA, 1921:4). Mehmet Emin Bey'in Meclise dönerek yaptığı açıklamalar büyük bir tepkiyle karşılandı. Bu tepkiler o kadar büyük olmuştur ki, Mahkeme heyeti hakkında Besim Atalay tarafından idam cezası talep edilmiştir. Daha Meclise ulaşarak savunmaları dahi dinlenmeden cezalandırılmalarına Refik Şevket (İnce) Bey "en iptidai kabile reislerinin bile karşı tarafı dinlemeden karar veremeyeceğini" söyleyerek karşı çıktı. Böylece Mahkeme heyetinin dönmesi ve meselenin görüşülmesi kararlaştırıldı (Aybars, 2009, s. 118).

Mehmet Emin Bey'in suçlamaları karşısında geri çağırılan Mahkeme heyetinden Şevket (Peker) Bey ve Necati (Kurtuluş) Bey, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı (İçöz) Bey'e, imzalattıkları bir tavrı Meclise sundular. 23 Ocak 1922 tarihinde gizli celsede verilen "Samsun ve Havalesi İstiklâl Mahkemesi Heyeti Sabukasının, Canik Mebusu Emin Beyin İsnadına Dair Tavrı" şu şekildedir;

"Riyaseti Celileye

Refikimiz Canik Mebusu Emin Beyin geçen celselerin birinde, gıyabımızda olarak namus ve haysiyetimizi ihlâl eder bazı beyanatta bulunduğunu istihbar eyledik. Mumaileyhin isnadâtı sırf nefsanîyet ve ihtirasından mütevellit ve setri cürüm maksadıyla nef ve tertip edilmiş iftiradan ibaret bulunduğunu yedimizde mevcut evrak ve vesâikle isbata amade olduğumuzdan, bu bapta müdafaamızın da istimalini ve isnat olunan madde tebeyyün etmediği takdirde hakkımızda tertip edilmesi lâzım gelen cezanın mumaileyh hakkında tatbik edilmesini istirham eyleriz.

12 Kânunusani 1338" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:646).

Tavrın altında imzası olan Samsun İstiklal Mahkemesi üyesi Necati Bey, kendilerinin "...namussuzlukla, haysiyetsizlikle, hırsızlıkla..." ve görevlerini kötüye kullanmakla suçlandıklarını, bu nedenle Yüce Meclis tarafından savunmalarının dinlenmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Eğer suçlu bulunurlarsa kendisiyle beraber suçlanan Meclisin üç üyesinin Meclisin kapısının önünde idam edilmelerine razı olacaklarını belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:646- 647).

Önceki celselerden birisinde kendisinin başkanı olduğu Samsun İstiklal Mahkemesi üyelerini suçlayan Mehmet Emin Bey ise, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin isteği üzerine bazı açıklamalarda bulunduğunu ve kendisi ile birlikte İstiklal Mahkemesi heyetinin değiştirilmesini istediğini ifade eder. Bu nedenle adının lekelenmemesi için kendisinin de haklarında incelemede bulunmak üzere ilgili şubeye havale edilmesini talep etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:647).

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, Hakkı Hami (Ulukan) Bey ve Operatör Emin Bey (Erkul) gibi mebuslar müzakere usulüne itiraz ederek meselenin bir şubeye havale edilmesini, bu nedenle heyetin savunmalarının ilgili şubece dinlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Operatör Emin Bey, zaten suçlamalarda bulunan Mehmet Emin Bey'in kendisinin de şubeye havale edilerek ifadesinin alınmasını kabul ettiğini bu nedenle bir mesele kalmadığını söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:646,647). Selahattin (Köseoğlu) Bey'in 350 kişilik mahkeme olamayacağını, incelemenin münasip bir yerde olması gerektiğini belirtmesi üzerine, oturum başkanı olan Birinci Reis vekili Musa Kazım Efendi, meselenin şubede incelenerek sonrasında Meclise gelmesi teklifini oya sunmuş ve öneri kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:648). Böylece meselenin Dördüncü Şube tarafından incelenmesi kararlaştırılmıştır.

Samsun İstiklal Mahkemesi Hakkında Hazırlanan Dördüncü Şube Mazbatasının Mecliste Görüşülmesi

Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti hakkında Mehmet Emin Bey'in suçlamalarını inceleyen Meclisin Dördüncü Şubesi "Amasya İstiklâl Mahkemesi'nin mugayiri kanun hükümler verdiği dair iddia hakkında" bir mazbata hazırlamıştır. Hazırlanan mazbata Birinci Büyük Millet Meclisinin 20 Mart 1922 tarihli gizli celsesinde gündeme alınarak görüşülmüştür. Dördüncü Şube mazbatasında, Mehmet Emin Bey'in Samsun İstiklal Mahkemesi üyeleri olan Şevket Bey, Bahri Bey ve Necati Bey hakkındaki suçlamalar 13 madde ile özetlenmiştir. Bu suçlamalar şunlardır;

"1. Divanı Harbi Örfiden müdevver evrak üzerine cinayati muhtelifle ile maznun bulunan Küçük Ağa ile 38 refikinin sureti idamları;

2. İstiklâl Mahkemesi heyeti azasından Bahri Beyefendinin müddeiler meyanında bulunan biraderi ile amcasına ve sair müddeilere verilmek üzere mühim miktarda tazminat itası hakkında mahkemenin, harici selâhiyet, hüküm vermesi;

3. Yine azadan mumaileyh Bahri Bey müddei şahsi mevkiinde bulunduğu halde heyet meyanında hâkim sıfatı ile kendisine mütaallık davada hüküm ve karar ittihaz eylemesi;

4. Cürümlerin Yozgat dâhilinde vuku bulmuş ve mücrimlerin de livayı mezkûr dâhilinde bulunmuş olmasına nazaran olbaptaki davanın selâhiyet kararile Yozgat İstiklâl Mahkemesine tevdi icabederken bu suretle tariki kanuniye tevessül olunmayarak dairei kazaları haricinde bulunan davayı harici ez selâhiyet Tokat mahkemesinde rüyet etmeleri;

5. 316 tevellütülerinden asker firarisi Tokatlı Şahin nam şahsın idamına vicahen hüküm ita etmiş oldukları halde merkumu aynı günde hilafı selâhiyet affetmekle beraber, maiyetlerine alıp beraber gezdirmeleri;

6. Asker firarilerinden Kâzım namındaki şahsı evvela Tokat'ta mahkûm etmiş oldukları halde, bilahare Amasya'da merkumun lehine bir hüküm ısdar edildiği ve bu bapta kararlarından birinin defteri mahsusuna kaydı icra edildiği halde, diğer karar tespit edilmeyerek, yalnız mahalline tebliğ edilmekle iktifa kılınması;

7. Sivas'ta tevkif olunan 10 ermeni hakkında beraat kararı verilmiş olduğu halde, merkumların bilahare tekrar tevkif olunarak Amasya'ya izam kılınmaları;

8. Zile eşrafından Rıza Beyin tahtelhıfız Tokat'a celbile badehu beraat ettirilmesi;

9. Sivas eşrafından Nalbant zade Ali Efendinin giyaben onbeş sene mahkûmiyetine karar verildiği halde, firari olmadığından bahsile, Amasya'da vuku bulan müracaatı üzerine bilâmuhakeme diğer bir kararın ittihaz olunması;

10. Tokat eşrafından Mütevelli zade Nuri Beye ait evrakın muameleye tabi tutulmayarak hıfz olunması;

11. Zile Belediye Reisi Bahri Beyin muhakemesi Zile'de icra edilmiş olduğu halde mumaileyh tekrar Amasya'ya celbedilerek orada beraat ettirilmesi;

12. *Rüşvet ahzı maddesinden maznun Amasya Divanı Harbi Örfisi azasından İsmail Hakkı Beyle maddei mezkûrede alâkadar olan diğer eşhasın isticvabı icra edilmeksizin beraat ettirilmesi;*

14. *İstiklâl Mahkemesi heyeti azasının şeref ve haysiyetleriyle gayrı mütenasip ve muhitte suitesir icra eden eفال ve harekât irtikâp eylemeleri;"*

(TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:102,103)

Mehmet Emin Bey'in ifadelerine dayanarak, Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti hakkındaki suçlamaları Meclisin Dördüncü Şubesi bu şekilde 13 madde ile özetlemiştir. Dördüncü Şube zaman yetersizliği gerekçesi ile suçlamaların tamamını incelemeye fırsat bulamamış olsa da özellikle 4 madde üzerinde araştırma yapılarak mahkeme heyetinin bazı hükümleri kanun dışı bulunmuştur.

Mazbataya göre Kanun dışı bulunan uygulamalardan birincisi; Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin yeterince inceleme yapmadan Divan-ı Harb Mahkemesi'nin evrakı üzerine önemli hükümler vermesidir. Buna göre; 120 sanık isyan ederek cinayet ve gasp suçlarını işlemiş, Samsun İstiklal Mahkemesi bunlardan 39'una vicahen 24'üne ise giyaben yani toplamda 63'üne idam cezası vermiştir. Geri kalanlardan bir kısmı çeşitli başka cezalara çarptırılırken bir kısmı ise beraat ettirilmiştir. Mazbataya göre; cezalandırılan kişilerin suçlu oldukları Divan-ı Harpçe tutulan evraktan anlaşılmaktadır. Ancak Samsun İstiklal Mahkemesi bunlar hakkında tutulan evrakın usulü dairesinde tutulmamasına rağmen yalnızca Divan-ı Harbin anılan evrakı üzerine ayrıca inceleme yapmadan önemli hükümler vermiştir. Mahkeme heyeti bu şekilde eksik evrak üzerinden sadece Divan-ı Harpçe yapılan inceleme ile hükümler vermek nedeniyle görevlerini hakkı ile yerine getirememiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Mazbataya göre ikinci kanun dışılık ise, hukuki şahsiye davaları İstiklal Mahkemelerinin yetki alanı dışında olmasına rağmen, Samsun İstiklal Mahkemesinin hukuki şahsiyeye ait karar vermesidir. Mahkeme üyesi olan Bahri Bey'in davacı olan biraderleriyle hukuki şahsiyelerinden dolayı soyut sözlere dayanılarak sanıklara yüksek tazminat cezaları verilmiştir. Ayrıca Bahri Bey'in hanesine saldırırken ölen Deli Hacı namındaki kişi de tazminata mahkûm edilmiştir. Bu karar esasen "...yolsuz ve kanunsuzdur...". Şahsi davalar İstiklal Mahkemelerinin salahiyeti dışında olması nedeniyle bu kadar yüksek tazminat hükmü vermek suretiyle mahkeme heyeti yetkisi dışına çıkmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Dördüncü Şube mazbatasına göre, Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin üçüncü kanun dışı uygulaması ise, yine Bahri Bey'in hem davacı hem de hâkim mevkiinde olmasıdır. İdam edilen sanıklardan Küçük Ağa, Divan-ı Harpçe alınan ifadesinde Bahri Bey'in ve biraderinin kendisi ile husumeti olduğunu pek çok kez ifade etmiştir. Aynı şekilde Bahri Bey'in biraderi de gerek dilekçesinde gerekse ifadesinde bu durumu teyit etmiştir. Her ne kadar mahkeme heyeti, anılan Küçük Ağa'nın Bahri Bey hakkında reddi hâkim dilekçesi, olmadığını belirtse de bu durum kanuna aykırıdır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Mazbataya göre; mahkeme heyetinin dördüncü kanun dışı suiistimali ise, İstiklal Mahkemelerinin af yetkisi olmamasına rağmen, idam cezası verdikleri birisini

affetmeleridir. Tokatlı Şahin adındaki asker firarisinin idamına karar verilmişken üç mebusun araya girmesiyle affedildiği anlaşılmaktadır. Af yetkisi sadece Yüce Meclise verilmiş bir yetki iken mahkeme heyeti bu af kararıyla yetki dışına çıkmak suretiyle görevlerini suiistimal etmişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Sonuç olarak; dördüncü şube mazbatasında, Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinde yer alan Şevket, Necati ve Bahri Beyler 'in dört konuda kanun dışı kararlar verdikleri belirlenmiştir. Divanı Harpten gönderilen evrak üzerinden yeterince inceleme yapmadan hüküm vermeleri, hukuki şahsiyeye ait davaya bakmaları, heyette yer alan Bahri Bey'in hem davacı hem de hâkim mevkiinde olması ve Şahin adındaki firariyi affetmeleri, kanun dışı ve yetki aşımı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle adı geçen mahkeme heyetinin ilgili mahkemeye sevkleri çoğunlukla, Bahri Bey'in yakınları için verilen tazminat hükmünün derhal kaldırılmasına ise ittifakla karar verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:104).

Dördüncü Şube tarafından hazırlanan ilgili mazbatayı 7 üye muhalif olarak imzalamıştır. Bu nedenle Çorum Mebusu İsmet (Eker) Bey muhaliflerin nedenleri konusunda Meclisi aydınlatmasını talep etmiştir. Ancak, sözü suçlananlardan birisi olan Sinop Mebusu Şevket Bey alarak kendilerini savunmaya başlamıştır. Şevket Bey'e göre mazbata bir çeşit mahkeme kararlarını bozan temyiz yazısıdır. Mazbatanın birinci maddesinde adı geçen Küçük Ağa ve arkadaşları 128 kişidirler. Bunlardan 76'sı tutuklu diğerleri kaçak olarak yargılanmışlardır. Sakarya Savaşı sırasında Aynacı oğulları ile işbirliği yaparak pek çok askerimizi şehit eden bu kişilerin yaptıkları herkesçe bilinmektedir. Bunların yakmadık hane, katletmedik kişi, şehit etmedik er, zabıt, eczacı ve cerrah kalmamıştır. Yakın bir zamanda Aynacı oğlu İlyas ile birleşerek, Galip Bey komutasındaki 56 kişiden oluşan bir müfrezemizi tamamıyla imha etmişlerdir. İşte idam edilen 39 kişi bunlardan oluşmaktadır. Şevket Bey bu kişiler hakkında yeterli tahkikat yapmadan hüküm verdikleri suçlamasını kabul etmemektedir. Çünkü bunlar hakkında Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi tarafından yedi, sekiz ay içerisinde tahkikat yapılmıştır. Divan-ı Harbi Örfilerde, mahkeme oldukları için tahkikatları dikkate alınmalıdır. Ayrıca jandarmanın da yapmış olduğu bir tahkikat vardır. Mahkeme heyeti olarak Divan-ı Harpten alınan bu evrak sanıkların yüzüne okunarak içeriğini tasdik edip etmedikleri sorulmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:105).

Şevket Bey, Bahri Bey'in davacılar arasında olan biraderi nedeniyle hâkimler arasında yer almaması gerektiği konusuna ise şu şekilde açıklamıştır; Bahri Bey kendisi heyetten ayrılmak istemiş ama bunun usulen yanlış olacağı, yargılama sırasında reddi hâkim talebi gelirse yerine başka birisinin çağırılabilceği belirtilerek isteği kabul edilmemiştir. Çünkü reddi hâkim ve reddi aza konusunda tek madde, Usulü Muhakeme-i Hukukiye Kanunu'nun 62. Maddesidir. Bu maddeye göre reddi hâkim talebi için dilekçe verilmelidir. Mahkeme devam ederken de sanıklardan böyle bir talep gelmemiştir. Yalnızca, dava sırasında sanıklardan Küçük Ağa denilen kişi şahitlerin Bahri Bey'in hatırı için şahitlik yaptıklarını söylemiştir. Sadece bu söz ile Bahri Bey İstiklal Mahkemesinden kovulsa idi bu durum diğer İstiklal Mahkemelerinde de gerçekleşecektir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:106).

Şevket Bey, mazbatada yer alan hukuki şahsiyeye ait bir davada hüküm verdikleri suçlamasına ise değişik bir açıklama getirmiştir. İstiklal Mahkemelerinin hukuku şahsiye

davalarına zaten baktığını örnekler vererek açıklamış ve bu tarz davalara bakılması gerektiğini savunmuştur. Mahkeme heyeti olarak kararlarının, ceza mahkemeleri gibi İstiklal Mahkemelerinin de hukuku şahsiyeye bakmak olduğunu söylemiştir. Meclis, İstiklal Mahkemelerinin bu tarz davalara bakması konusunda bir içtihat oluşturmamış, aynı zamanda bu konuda İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nda açık bir madde de olmadığını ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Şevket Bey'e göre; haklarındaki en önemli suçlama Tokatlı asker kaçağı Şahin hakkında verdikleri idam cezası ile arkasından affedilmesinin kanunsuz ve salahiyet dışı olması meselesidir. Bu kişi askerden firar etmesi nedeniyle idam ile cezalandırılmıştır. Ancak, mahkeme esnasında izleyiciler arasında olan Tokat mebusları Rifat, Hamdi ve İzzet Beyler, mahkemeye başvurarak bu kişinin kardeşinin şehit olduğunu, kendisinin de arkadaşlarını firara teşvik edecek mahiyette olmadığını beyan etmişlerdir. Ayrıca kendi mahallinden düzenlenen ve kendi taraflarından da tasdik edilen şahadetnameyi mahkemeye ibraz etmişlerdir. Bunun üzerine Şahin hakkında tekrar mahkeme kurulmak zorunda kalınarak idamdan kurtarılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:107).

Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü (Koç) Bey 'in araya girerek "evvelce neye idamına hükmettiniz?" diye sorması üzerine Şevket Bey, İstiklal Mahkemelerinin meşruiyetini tartışmaya açarak savunmasına devam etmiştir. Şevket Bey'e göre Kanun-i Esasi olağanüstü mahkemelerin kurulmasını engellemektedir. Bu nedenle savunmasına, "...Kanunu Esasiye göre acaba İstiklâl Mahkemelerinin teşkili doğru mu idi, değil mi idi? Sonra mahkemelerden verilen bu idam ve af kararlarını biz yapabilir miyiz, yapamaz mıyız? Mesele burada idi..." soruları ile devam etmiştir. Kararlarını verirken "Asker Firarileri Hakkındaki Kanunun" son maddesine baktıklarını, bu maddenin, "...bu bapta, mülkiye ve askeriye ceza kanunlarına tevfikân hükmedeceksiniz ve fakat icabettiği takdirde kendiliğinizden dahi itayı hükme selahiyettarsınız..." şeklinde olduğunu söyleyerek yasal dayanaklarının bu madde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre; mahkemeye idam yetkisi veriliyorsa af yetkisi de verilmelidir. Şevket Bey ayrıca mahkemelerinin sadece 14 askeri idam ettirdiğini, ama bu yargılamalar sayesinde cepheye 30 bin asker firarisinin gönderildiğini de sözlerine eklemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:103).

Şevket Bey, Dördüncü Şube mazbatasında önemli görülen 4 suçlama dışında kalan maddeler hakkında da açıklamalarda bulunmuştur. Yozgat'ta gerçekleşen suçların neticesinde ilgili evrakın Tokat'a gönderilmesi konusunda Dördüncü Şube, heyeti mesul kabul etmese de Şevket Bey Meclise açıklama yapma gereği hissetmiştir. Davalar suç mevkiinde, sanıkların ikametgâhı olan yerlerde ya da tutuklandıkları yerlerde görülebilir. Mahkeme Heyeti Tokat'a gittiğinde sanık olan 128 kişinin 76'sının Tokat'ta tutuklu oldukları görülmüştür. Bu kişilerden ancak 6-7 kişisi Yozgatlı idi. Aslında bu meseleye dair salahiyet kararı verende Maden Mahkemesi ve sonrasında Divan-ı Harbi Örfidir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:106).

Şevket Bey, Mazbatanın 6. maddesinde yer alan asker firarisi Kazım adlı kişinin Tokat'ta mahkûm edilmesine rağmen, Amasya'da lehine karar verildiği suçlamalarına da açıklama getirmiştir. Asker firarileri hakkındaki işlemler mahkeme heyetinden Necati Bey tarafından idare edilmektedir. Necati Bey'in, Merkez Komutanı ile görüşerek bakaya

kalanların ve asker firarilerinin cepheye sevkleri konusunda görüş birliği içinde olunmuştur. Adı geçen Kazım, bakaya olmasına rağmen firari gösterildiği zannedilerek cepheye sevki karar verilmiştir. Mahkeme Amasya'ya gittiği zaman, bu kişinin dilekçe ile yaptığı müracaatı kabul edilerek araştırılınca bakaya olduğu anlaşılır. Bunun üzerine kendi atı ve silahıyla birlikte süvari alayına katılır. Bu şekilde hata düzeltilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:107).

Şevket Bey, mazbatanın yedinci maddesinde belirtilen ve Sivas'ta tutuklanan 10 Ermeni'nin ise aslında 31 kişi olduğunu söylemiştir. Bu Ermenilere isnad edilen suçlama Hiyanet-i Vataniyedir. Ama suçlanmaları yasanın çıkmasından önce mütareke dönemine yani 1334 (1916) senesine aittir. Bu nedenle, haklarında şimdilik tahkikata gerek olmadığı gerekçesiyle tahliyelerine karar verilmiştir. Yani suçlarının eski tarihli olması nedeniyle mahkeme edilmedikleri için haklarında verilmiş bir beraat kararı da yoktur. Ancak, hükümetin verdiği ve bunların Hiyanet-i Vataniye ile ilgili oldukları rapor üzerine, cephe gerisinde bulunmaları tehlikeli görülen 10 Ermeni Harput'a nakledilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:107).

Şevket Bey, Zile eşrafından Rıza Bey'in Tokat'a celp edilerek beraat ettirilmesi suçlamalarını da kabul etmeyerek açıklamalarda bulunmuştur. Kaymakam tarafından Tokat'a gönderilen Rıza Bey'in davasına Tokat'ta bakılmıştır. Adı geçen kişi hakkında 3 tane suçlama bulunmaktadır. Birincisi; hükümet ianesine iştirak etmemesi, ikincisi Nafianın hisse senetlerini almamış olması, üçüncüsü ise Aynacı oğlu eşkiyasına yardım ve yataklık etmesidir. Bunlardan ilk ikisi suç değildir. Eşkiyaya yardım ve yataklık suçlaması için tahkikat yapılması ve bazı şahitlerin dinlenmesi gerekiyordu. Bir nedenle Zile'ye gidildiğinde bütün kasabalının önünde Rıza Bey'in mahkemesi yapıldı. Rıza Bey zengin olduğu için değil şahitlere dayanılarak beraat ettirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:107).

Sivas Eşrafından Nalbantzade Ali Efendi ise asilerin takibi ile görevlendirilmiş ama cepheleri bozmuş, Divan-ı Harbi Örfice, Ali Efendi'nin olduğu zamanda tahkikat yapılmıştır. Ali Efendi tutuklanınca polis dairesinden kaçtığı haberi gelmiştir. Ali Efendi Mahkeme heyetinin Sivas'a hareketi zamanında aman dilemiştir. Arkasından Amasya'ya gönderilerek davasına burada bakıldı. Hakkında bazı deliller olsa da bunlar yetersiz görülerek vatana ihanetten beraat ettirilmiştir. Ancak Ali Efendi diğer nedenlerden dolayı da mahkûm edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:107).

Dördüncü şube mazbatasının özetinin 10. Maddesinde ise, mahkeme heyeti olarak Tokat eşrafından Mütevellizade Nuri Beye ait evrakın muameleye tabi tutulmayarak korunması suçlaması bulunmaktadır. Şevket Bey bununla ilgili olarak Nuri Efendi'nin herkesçe bilindiğini aynı zamanda Mebus Hamdi (Mütevellizade) Bey'in de biraderi olduğunu belirtir. Nuri Bey hükümet tarafından görevlendirilerek Rum eşkiyasının takibinde bulunmuş bir kişidir. Kendisi hakkında tahkikat yapılmasına mahal olmadığından evrakının hıfzına karar verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:108).

Şevket Bey, Zile Belediye Başkanı Bahri Bey hakkında ise, Mahkemesinin Zile'de yapıldığı ama şahitlerden 8 tanesinin Amasya'da bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle şahitleri Zile'ye getirmek yerine, Bahri Bey'in Amasya'ya davet edilerek burada beraat ettirildiği açıklamasını yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:108).

Dördüncü Şube mazbatasının 12. maddesinde ise rüşvet almakla suçlanan Amasya Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi üyelerinden İsmail Hakkı Efendi'nin, dava ile ilgili kişilerin dinlenmeden beraat ettirilmesi suçlaması bulunmaktadır. Şevket Bey bu suçlamayı da reddederek, davada adı geçen İsmail Hakkı Bey ve emekli kaymakam Vehbi Bey'in itirazlarının dinlenmesi sonucunda beraat ettirildiklerini belirtmiştir. Hatta Vehbi Bey'in beyan ettiği bir kişi dahi mahkemeye çağırılarak dinlenilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:108).

Şevket Bey, Dördüncü Şube mazbatasında yer alan suçlamalara yukarıda açıklandığı şekilde değindikten sonra usul ve içtihat hatalarının olabileceğini, bununla birlikte kendilerinin içtihat hatası nedeniyle mahkemeye sevk edilmelerinin doğru olmayacağını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:109).

Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinde yer alan ve Meclisin Dördüncü Şubesi tarafından hazırlanan mazbata ile suçlanan bir diğer üye Bursa Mebusu Necati (Kurtuluş) Bey ise daha duygusal bir konuşma ile kendilerini savunmuştur. Kendileri hakkında kanunsuz olarak bir kişinin dahi idamına neden olduklarına dair delil gösterilebilirse, kendisinin de Meclisin kapısının önünde idam edilmesini istemiştir. Kendilerinin fedakârlıklar gösterdiklerini, Tokat'ın eşkiya çeteleri tarafından basılacağını beklediği günlerde hayatlarını düşünmediklerini söylemiştir. Meclisin huzur ve güven içerisinde çalışabilmesi için ellerinden geleni yaptıklarını ve harfiyen kanunu uyguladıklarını belirtmiştir. Sakarya Savaşı'nın devam ettiği bir zamanda, içlerinde affettikleri Şahin'in de olduğu 16. Fırkayı cephede harbe soktuklarını ifade ederek kayıt defterlerine göre 30.000 firari askeri cepheye sevk ettiklerini vurgulamıştır. Necati Bey'e göre asker firarisi olarak idam edilen 14 kişidir. Kendileri hakkında isnat edilen 14 madde içerisinde önemli olanın sadece 4 madde olduğunu diğerlerinde bir şey olmadığını söyleyerek mebusların son kararını vermesi için vicdanlarına müracaat etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:111).

Görüşmeler sırasında, Karahisar-i Şarki Mebusu Ali Süruri (Tönük) Bey'in de ifade ettiği gibi Dördüncü Şubenin Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin suçlandığı 13 maddelik bölümden sadece 4 maddesinin tahkikatının yapılarak Meclise sunulması Mecliste eleştirilmiştir. Sonuç olarak yapılan oylama sonucunda, mazbatada önerilen Şevket, Necati, Bahri Beyler hakkında kanuni takibat yapılması isteği reddedilmiştir. Bununla birlikte, Samsun İstiklal Mahkemesinin Yozgat İsyanı nedeniyle hukuki şahsiye ile ilgili verdiği tazminat kararlarının ertelenmesi önerisi kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:113).

Samsun İstiklal Mahkemesi Başkâtibi Sabri Bey Meselesi

Samsun İstiklal Mahkemesi Başkanı Mehmet Emin (Geveci) Bey'in verdiği ifade üzerine mahkemenin görev süresinden önce faaliyetlerine son verilmiş ve mahkeme heyeti Meclise geri çağırılmıştır. Konu ile ilgili Dördüncü Şubece bir mazbata hazırlanarak mesele Mecliste görüşülmüştür. Ancak Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti meselesi bundan sonra da Meclis gündemini meşgul etmeye devam edecektir.

Mahkeme Heyetinden Bursa Mebusu Necati Bey, Mahkemenin Başkâtiplik görevini yapan Sabri Bey hakkında 07 Mayıs 1922 tarihinde beş maddelik bir soru önergesi vermiştir. Dâhiliye Vekilinden şifahi cevap istenen önergede, Sabri Bey hakkında ciddi suçlamalar bulunmaktadır. Necati Bey'in bu beş maddelik soru önergesinde üçüncü sınıf mülkiye müfettişliğine atanan Sabri Bey hakkında yaptığı suçlamalar ve Dâhiliye Vekilinden cevabını istediği sorular şunlardır;

1. Fransızların Ereğli'yi işgali sırasında kaymakam olan Sabri Bey, Fransızların 15 gün önceden müracaatlarını ve bir gün önceden gambotları ile asker çıkarmaya başlamalarına rağmen, Heyet-i Vekile tarafından bölgede görevlendirilen Bolu Mebusu Hilmi Bey'e bilgi vermemiştir. Bu durum memleketin müdafaasını imkânsız kılarak Fransızların şehri bombardıman ettikten sonra işgallerine neden olmuştur. Sabri Efendi'nin kasta yakın bu hareketi Hilmi Bey tarafından ispat edilerek görevinden uzaklaştırılması sağlanmıştır. Şaibeli bir memurun bu hayat mücadelesinde mülkiye müfettişi olarak görev yapmasına cevaz verilebilir mi?

2. Pek hileci olan adı geçen Sabri Efendi Fransızların Ereğli'den ayrılmaları sonrasında Tahkik ve Taharriyat Komisyonu Başkanı Rüşdü Bey ve Jandarma Binbaşlılarından Kazım Bey'i görevlendirerek 68 kişiden oluşan bir Rum kafilesinin 22'sini Bolu'ya sevk etmiştir. Bunlardan geride kalan 46'sını da bir hafta alıkoyarak üzerlerinde bulunan dört bin küsur Osmanlı lirasını, yüz küsur altın ve on altı kadar altın kordon, saat, yüzük, istavroz gibi şeyleri, kendi görevlendirdiği Tahkik ve Taharriyat Komisyonu Başkanı Rüşdü Bey, Jandarma Binbaşlılarından Kazım Bey ile aralarında paylaştıkları doğru mudur?

3. Ereğli Limanına gelen bir Fransız motorunu "Yunan gemisidir" diye gayrimesul kişilere geceleyin baskın yaptırarak eşyasından başka geminin (3 900) lira nakdini bunlara kaptırmıştır. Bu efrat Jandarma Dairesine celp ve sevk olunduğu halde bu paralar üzerlerinden aldırılmadan firar eylemişlerdir. Fransızların müracaatı üzerine Hükümeti Milliyemizin (3 900) lirayı mal sandığından tediye ve tazmin ettiği doğru mudur?

4. Ereğli ileri gelenlerinden olup bir buçuk sene evvel vefat eden Halil Paşa'nın himayesine sığınmış, onun emir ve yönlendirmelerine göre hareket etmiştir. Karşılığında Sabri Efendi, daima ve her zaman için paşanın muhteşem konağında yemiş ve içmiş, memuriyetini bu suretle devam ettirmişti. Halil Paşa'nın vefatı sonrasında halkın şikâyeti üzerine memuriyet yeri değiştirilerek Ulukışla'ya nakli doğru mudur?

5. Üç ay zarfında üç derece terfi ve iki misli maaşa nail olmuş, genel Harpten mütarekeye geçildiği zaman memurların tamamının görev yerlerinin değişmiş olduğu halde adı geçen Sabri Efendi hemen o sırada, şa'şaalı görünen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının himayesine mazhar olarak memuriyetini korumuştur. Hudut ve yakınlığından ötürü Düzce İsyan ve vakayii ile alâkadar olan ve bugün firaren İstanbul'da ikamet eden Nuri ve Topal Tahsin ve emsali kişilerin âdeta kör bir alet ve bir vasitai icraiyesi olmuş, Ferit Paşa'nın devam eden sadaretlerinde de makam ve memuriyetini korumuştur. Ferit Paşa'nın Zonguldak'a gönderdiği Mutasarrıfı Kadri Bey ile en evvel Ereğli Kaymakamı olan Sabri Bey teşviki mesai eylemiş ve mutasarrıftan talimatname alarak Ereğli'deki Hürriyet ve İtilafçılarla birlikte tatbik eylediği vâki midir? (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:72, 73).

Bursa Mebusu Necati Bey'in takriri okunması üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey, kürsüye gelerek bu konularda Vekâletçe bir bilginin olmadığını belirtmiştir. Necati Bey ve arkadaşlarının yukarıda belirtilen beş maddelik soru önergesinden daha önce de bir takrir verdiklerini söylemiştir. Bu takrir ile Necati Bey'in, Damat Ferit Hükümeti ile beraber hareket etmekten çekinmeyen Sabri Bey'in Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti arasında münakaşa yaratan kişi olduğu gerekçesi ile Mülkiye Müfettişliğine tayini engellenmek istenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:73).

Bursa Mebusu Necati Bey'in Sabri Bey'in Mülkiye Müfettişliğini engelleme girişimlerinin aksine, Samsun İstiklal Mahkemesi eski başkanı Mehmet Emin Bey ve arkadaşları ise verdikleri takrirle Sabri Efendi'yi överek haksız suçlandığını bu nedenle kazanılmış haklarından mahrum bırakılmaması yani Mülkiye Müfettişliği görevine devam ettirilmesi rica edilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:73).

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in, Necati Bey tarafından Sabri Efendi'nin Mülkiye Müfettişliğine tayininin engellenmek istenmesini çok ciddiye almadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sözlerine Necati Bey'in Samsun İstiklal Mahkemesi Heyeti namına imzalanarak kendisine ulaşan bir telgrafı okuyarak devam eder. Daha önceden yazıldığı anlaşılan bu telgrafta Sabri Bey'in Yumurtalık Kaymakamlığına tayin edildiğini öğrenen Necati Bey bu duruma itiraz etmektedir. Necati Bey, Sabri Bey'in vatan savunmasında hizmetlerinin olduğunu, hizmetlerinden ötürü ikinci sınıf mülkiye müfettişliği ve mutasarrıflık yapmış bir kişi olduğundan, kaymakamlığa tayin edilmesinin vefasızlık olduğu belirtilerek ehliyetine münasip bir vazife ile görevlendirilmesini Dâhiliye Vekâletinden rica etmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:74). Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'e göre Necati Bey kendisi ile çelişmektedir. Sabri Bey'in Kaymakam olarak atanmasını vefasızlık olarak değerlendiren bir telgraf çektikten sonra aynı kişinin Mülkiye Müfettişi olmaması için girişimlerde bulunması gerçekten de çelişkili bir davranıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:74).

Necati Bey'in bu birbirine zıt çelişkili tavrı sonucunda Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Sabri Bey'i Mülkiye Müfettişi olarak tayin etmiştir. Ali Fethi Bey, Necati Bey'in bunu bir haysiyet meselesi haline getirdiğini ve Meclis odasında kendisine "Bu zatı mülkiye müfettişi yaptınız. Benim haysiyetim ne olacaktır?" sözleriyle belirttiğini söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:75).

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in şifahi açıklamaları üzerine söz alan Necati Bey kürsüye gelerek konu hakkında Meclise açıklamalarda bulunmuştur. Necati Bey'e göre, Sabri Efendi Mülkiye müfettişliği görevinden alındığında açıkta kalmış, kendisi ile görüşmeden Mahkeme Başkanı olan Emin Beyle temas ederek mahkemeye başkâtip tayin edilmiştir. Heyet olarak Samsun'a hareket edilmiş, bir süre Amasya'da çalışıldıktan sonra Emin Bey Amasya'da bırakılarak heyetin geri kalanları Sivas'a geçmiştir. Sivas'ta iken Mahkeme Başkâtibi Sabri Bey'in Yumurtalık Kazası Kaymakamlığına tayin edildiği haberi alınmıştır. O sırada Sabri Efendi'nin hizmetlerinden memnun oldukları için yukarıda belirtilen telgrafı çektiğini söylemiştir. Ancak konuşmasının devamında Sabri Efendi hakkında ağır ithamlarda bulunmaya devam etmiştir. Samsun İstiklal Mahkemesi Heyetinin arasına fitne sokarak Meclise geri çağırılmalarının nedeninin Sabri Efendi'nin haksız suçlama ve iftiralarının olduğu iddiasını tekrarlamıştır. Aynı zamanda, Sabri

Efendi'nin İstanbul Fener Patrikhanesi adına mahkemeye tesir ettiğini, pek çok cinayete neden olmuş yüzlerce Rum'un mahkemeden affedilerek kurtulmalarına yol açtığı gibi ağır bir suçlamada da bulunmuştur. Fransızların, Ereğli'yi işgalleri sırasında Heyet-i Vekile tarafından görevlendirilen Tunalı Hilmi Bey'in, ihaneti üzerine Sabri Bey'in yüzüne tükürerek Dâhiliye Vekâletine telgraf çektiğini sözlerine eklemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:75).

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise, Sabri Bey'in kendi yazısına dayanarak görevinden uzaklaştırıldığını iddia edildiğini belirterek, bombardıman hakkında Meclise bilgi vermeye utandığı için yazmadığını, ancak bazı şeylerden bahsettiği için Sabri Bey'in görevinden uzaklaştırıldığını belirterek "...Başka malûmat vermekte maatteessüf mazurum" diyerek sözlerini bitirmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:76).

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'de, Necati Bey'in suçlamalarının ağır olduğunu, "böyle neden müfettiş yaptın" diyerek sorulmasının yeterli olmayacağını belirterek, zapta geçirilenler hakkında Dâhiliye Vekilinin tahkikat yapması gerektiği önerisinde bulunmuştur. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'de bu öneriyi dikkate alarak meselenin mülkiye müfettişliğine verileceğini belirtmesi üzerine görüşmeler bitirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:76).

Anlaşıldığı üzere, Samsun İstiklal Mahkemesi üyeleri arasında yer alan görüş ayrılıkları mahkemede Başkâtiplik görevini ifa eden Sabri Bey üzerinden devam etmiştir. Mahkeme Başkanı Mehmet Emin Bey'in heyetteki diğer üyelerin uygulamalarını Mecliste eleştirmesi ile başlayan tartışmalar, sonrasında Sabri Bey üzerinden Meclis gündemini meşgul etmiştir. Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan Dördüncü Şube mazbatasında yer alan mahkeme heyetinin ilgili mahkemeye sevk edilerek yargılanmaları teklifi reddedilmiştir. Sabri Bey'in ise, mülkiye müfettişliğince soruşturulması kararı alınmıştır.

Yukarıda değinildiği üzere, Samsun İstiklal Mahkemesi uygulamaları, Mecliste eleştirilere maruz kalmıştır. Ayaklanmaların bastırılması sırasında çok sert davrandığı, "birçok kimsenin hayatını Meclis-i Ali namına mahvetmiş, hanümanlarını söndürmüş" şeklinde nitelendirilmiştir. Ancak mahkemenin kapatılması sonrasında Karadeniz Bölgesinde asayiş sorunlarının yeniden artmaya başladığı görülmüştür. Var olan Bidayet Mahkemeleri kendi yetkileri içerisinde olan davalara bakabiliyorlardı. İstiklal Mahkemelerinin yetkisi altında olan Hiyanet-i Vataniye davalarına bakmaları zor görünüyordu (Aybars, 2009, s. 125). Ayrıca Pontus Meselesi de bölgede tüm yakıcılığıyla devam etmekteydi. Bu nedenlerle, İcra Vekilleri Heyeti Rauf (Orbay) Bey Amasya'da yeni bir mahkeme kurulmasını önerdi. Samsun İstiklal Mahkemesinin yerini alacak olan yeni mahkemenin üye seçimi de oldukça zor geçti. Ancak yeterli çoğunluğun aranmadığı üçüncü turda yani 17 Ağustos günü mahkeme heyeti seçilebildi (TBMM Zabıt Ceridesi, 1922:242).

Sonuç

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sonrasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamış ve bu antlaşmaya dayanarak pek çok

Osmanlı toprağı işgal edilmiştir. Bu işgallere karşı neler yapılabileceğinin kararlaştırıldığı kongrelerden sonra Osmanlı Mebusan Meclisi açılmıştır. Başkent İstanbul 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilerek Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin feshedilmesi üzerine yeni meclis 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılmış ve hemen çalışmalarına başlamıştır. Birinci Büyük Millet Meclisi bağımsızlığın kazanılabilmesi ve asayişin sağlanarak otoritesini kabul ettirebilmesi adına olağanüstü önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerden birisi de üyelerinin meclisin içinden seçildiği İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması olacaktır.

İstiklal Mahkemeleri kurulduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi geçerliliğini korumaktaydı. Bu nedenle İstiklal Mahkemeleri kurulurken Kanuni Esasi ve 1858 yılında kabul edilmiş olan Ceza Kanunu yürürlükteydi. Büyük Millet Meclisi ilave olarak "Hiyanet-i Vataniye Kanununu" kabul etmiş, arkasından "Firariler Hakkında Kanunu" çıkararak İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Kurulacak olan mahkeme üyelerinin meclisin içerisinde seçilmeleri nedeniyle Birinci Büyük Millet Meclisi sahip olduğu yasama ve yürütme güçlerinin yanına yargı gücünü de eklemiş oluyordu. Bununla birlikte yargılama usullerindeki belirsizlikler Büyük Millet Meclisi'nde bazı mebusların daha üye seçiminde meseleye temkinli yaklaşımlarına neden olmuştur. Yine de memleketin içerisinde bulunduğu durum İstiklal Mahkemeleri'nin oluşturularak faaliyetlerine başlamalarında etkili olmuştur.

İstiklal Mahkemeleri öncelikle en çok ihtiyaç duyulan yörelerde oluşturulmuştur. Doğu Karadeniz bölgesinde Pontus İsyanının yıkıcı etkileri üzerine bölgede önce Sivas İstiklal Mahkemesi arkasından da devamı niteliğinde Samsun İstiklal Mahkemesi kurulmuştur. Beş kişilik heyetten oluşan Samsun İstiklal Mahkemesi, Tekâlif-i Milliye kararlarının titizlikle uygulanmasını sağlamış ve Pontus İsyanının bastırılmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca 30.000 asker kaçağının cepheye sevk edilmesini sağlayarak milli mücadelenin kazanılmasına çok önemli katkılar sunmuştur. Buna rağmen Mahkeme Başkanı Mehmet Emin Bey, Mahkemenin bazı durumlarda en temel hukuk kurallarına dahi uymadığını düşündüğünden Ankara'ya dönerek mecliste arkadaşlarını eleştirmiştir. Onun verdiği bilgiler sonucunda mesele Dördüncü Şube'ye havale edilmiştir.

Dördüncü Şube kendisine verilen kısa süre içerisinde suçlamaları 13 maddede özetleyen bir mazbata hazırlamıştır. Bu suçlamalardan; Divan-ı Harp'ten gönderilen evrak üzerinden yeterince inceleme yapmadan hüküm vermeleri, hukuki şahsiyeye ait davaya bakmaları, heyette yer alan Bahri Bey'in hem davacı hem de hâkim mevkiinde olması ve Şahin adındaki firari askere idam cezası verip arkasından aynı gün affetmeleri hukuksuz bulunmuştur.

Sonuç olarak; Samsun İstiklal Mahkemesi heyetinin bazı uygulamaları meclisin Dördüncü Şubesi tarafından kanun dışı kabul edilmiş ve hukukçu olmayan üç üyesinin ilgili mahkemeye sevk edilmesi meclis onayına sunulmuştur. Ancak bağımsızlık savaşının yapıldığı bir dönemde heyette yer alan üyelerin yargılanması talebi mecliste reddedilmiştir. Mahkeme heyetinde yer alan Bahri Bey'in yakınlarına tazminat ödenmesi hükmü ise şaibeli bulunmuş ve hükmün oybirliğiyle kaldırılması kabul edilmiştir. Bu yolla İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarına itiraz edebilecek bir temyiz mercii olmamasına rağmen bazı hükümler, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde tartışılmış, kanun dışı ve yetki aşımı

olarak kabul edilerek Meclis tarafından düzeltilmiştir. Anlaşıldığı üzere, Birinci Büyük Millet Meclisi yoğun gündemi arasında adaletin tecellisi için mesai harcamaktan geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akın, R. (2001). *TBMM Devleti (1920 – 1923), Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aybars, E. (2009). *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- BCA. 030.18.01.04.41.4, Belge Tarihi: 11.12.1921.
- BOA, DH. SAİD.../185-194, Belge Tarihi: H.29.12.1304.
- Cumhuriyet, *Emin Bey, Samsun Meb'usu Alman Hastanesinde Vefat Etti*. 1, 5. (1934.07.30).
- Çelik, K. (2007). Milli Mücadelede İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 40, 569-613.
- Çoker, Fahri. (2002). Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Cilt: III, *I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Demirden Yüzgeç, A. (2006). *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1919 – 1923)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yüksek Lisans Tezi), YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 187587).
- Demirel, A. (1995). *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2010). *İlk Meclisin Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, İ. (2019). Klasik Dönem Osmanlı Mahkemeleri, *Kafdağı*, Cilt: 4, sayı: 2, 194-217.
- Durhan, İ. (2008). Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XII, sayı: 3-4, 55-111.
- Düster, c. 1, s. 4, Kanun No: 2. (Resmî Gazetede yayınlı tarih: 07.02.1337 (1921)).
- Düster, c. 1, s. 61, Kanun No: 21. (Resmî Gazetede yayınlı tarih: 21.02.1337 (1921)).
- Evsile, M. (2011). Milli Mücadele sırasında Samsun'da Günlük Hayat, *Samsun Sempozyumu Samsun (13-16 Ekim 2011)*, Cilt I, 155-161.
- Gök, S. (2016). Birinci Dönem İstiklâl Mahkemelerinin TBMM'deki Yansımaları, *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu*, 10-11 Aralık 2015/Adıyaman, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gülin, Ö. (2012). *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Doktora tezi). YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 322297).
- Güzel Mumyılmaz, H. (2018). Yusuf Bahri Tatlıoğlu (1878-1957): Sivas Kongresi Yozgat Azası, Son Osmanlı Meclisi Mebusânı ve Büyük Millet Meclisi Yozgat Mebusu, Samsun İstiklâl Mahkemesi Üyesi, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 5, Sayı: 10, 381-410.
- İbrahim, A. (2022). Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Şerriye Mahkemeleri. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, Cilt: 2, Sayı: 2, 577-601.

- Kocahanoğlu, O. S. (2020). *Atatürk'e Kurulan Pusu: İzmir Suikastının Perde Arkası*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Kocaman, H. ve CEYLAN, M. (2016). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, *Yasama Dergisi*, Sayı: 34, 5-23.
- Koçın, A. (2015). *İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları)*, Cilt:1, Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi.
- Kurbanlı, M. (2021). 1876 Tarihli Kanuni Esasi'nin Pozitif Hukuk Açısından Kısa Bir İncelenmesi. *Konya Barosu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 175-211.
- Mumcu, U. (1992. 11. 11). İstiklal Mahkemeleri. *Cumhuriyet*: 1, 17.
- Neziroğlu, İ. (2015). İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe, Genel Kurul Tutanakları) Cilt 1., Ankara: TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, T. (2012). *1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK: Ulusal Tez Merkezi Doktora Tezi (Tez No. 322297).
- Özüçetin, Y. ve H. M., DAĞISTAN (2011). "İyanet-İ Vataniye Kanunu'nun Müzakereleri ve Kabulü. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 5, 251-281.
- Şengül, H. (2020). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Çıkarıldığı İlk Kanunlardan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Uygulamaya Konulması. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5, TBMM'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 152,179.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, (20 Mart 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 11. İnikat, 3. Celse, Cilt 18.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, (23 Ocak 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 2, 149. İnikat, 3. Celse, Cilt 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (14 Ağustos 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 48. İçtima, Cilt 3.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Ağustos 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 86. İçtima, Cilt 22.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (17 Şubat 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 1, 152. İçtima, Cilt 8.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (18 Mayıs 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 44. İçtima, Cilt 20.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (20 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 68. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (21 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 69. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (22 Eylül 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 70. İçtima, Cilt 4.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (23 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 54. İnikat, Cilt 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (24 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 55. İçtima, Cilt 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (25 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 3. İçtima, Cilt 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (26 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 4. İçtima, Cilt 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Kasım 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 146. İçtima, Cilt 2.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (27 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 5. İçtima, Cilt 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (28 Temmuz 1337 – 1921), Devre 1, İçtima Senesi 2, 56. İçtima, Cilt 11.
- TBMM Zabıt Ceridesi, (29 Nisan 1336 – 1920), Devre 1, İçtima Senesi 1, 7. İçtima, Cilt 1.

- TBMM Zabıt Ceridesi, (31 Temmuz 1338 – 1922), Devre 1, İçtima Senesi 3, 83. İçtima, Cilt 22.
- TBMM, (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1.
- TBMM, (2010). *TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950*. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No 1.
- Ulusoy, M. (2014). Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem Sinop Milletvekilleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, 123-135.
- Ülker, İ. (2015). İstiklal Mahkemelerinin Yargılama Usulü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, 21-48.
- Veziroğlu, İ. (2021). *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Dorlion Yayınları.
- Yıldızdoğan, A. (2016). Cumhuriyetin İlanından Önce Kurulmuş ve İlanından Sonra Faaliyetlerine Devam Eden İstiklâl Mahkemeleri ile Günümüz Hukuk Sisteminde Yer Alan Özel Görevli Mahkemelerin Hukuki Bakış Açısı ile Karşılaştırılması. *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu*, 10-11 Aralık 2015, Adıyaman, Türkiye, (s. 13-47). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yurttaş Özcan, Fatma. (2011). Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Muhalefet: İkinci Grup. *Bilgi Dergisi*, Sayı: 22, 33-53.
- Zelyut, R. (2017). *İstiklal Harbi'nin Hukuk Cephesi İstiklal Mahkemeleri (Meclis Tutanakları)*. Ankara: Kripto Yayınları.